

تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی

امین گلشن / دانشجوی کارشناسی، گروه آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان اردبیل

amingolshan98@gmail.com orcid.org/0000-0002-5194-7785

محمد عظیمی / گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۱۰ - پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۰۱ <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>

چکیده

یکی از مسائل مهم در آموزش و پرورش، تربیت اخلاقی است؛ چون آموزش و پرورش نقش مهمی در تربیت اخلاق‌مدار در دوران کودکی و بعد از آن ایفا می‌کند و سبب رشد شخصیت دانش‌آموزان، نگرش و آگاهی آنان می‌شود. هدف این پژوهش، بررسی و تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی است. پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و جامعه پژوهش، محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی است. در این مطالعه از روش تحلیل محتوا و از روش «آنتروپی شانون» برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که در کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه دینداری (۰/۳۹۴) و کمترین آنها مربوط به مؤلفه‌های تفکر و تعقل و احترام (۰) است. با توجه به یافته‌های پژوهش در محتوای این کتاب، به برخی از مؤلفه‌های تربیت اخلاقی کمتر توجه شده است. توجه به مؤلفه‌های اخلاقی و آموزش آن به دانش‌آموزان دوره ابتدایی، می‌تواند نگرش‌ها، عادت‌ها و رفتارهای مناسبی را در آنان ایجاد نماید و ارزش‌های اخلاقی و معنویت را در وجودشان نهادینه سازد.

کلیدواژه‌ها: تحلیل محتوا، هدیه‌های آسمان، دوم ابتدایی، تربیت اخلاقی، آنتروپی شانون.

مقدمه

همواره توجه به مقوله اخلاق یکی از اساسی‌ترین و زیربنایی‌ترین اهداف نه‌تنها نزد خانواده‌ها، بلکه در سیستم آموزشی و اجتماع نیز است و دلیل آن هم ایجاد نسلی شایسته در خانواده و داشتن جامعه‌ای پویا و کارآمد است (دهقانی و بلندهمتان، ۱۳۹۶). اخلاق یکی از ضروری‌ترین نیازهای انسانی امروزی در جهت دستیابی به سعادت محسوب می‌شود (نیوزنی و همکاران، ۲۰۲۱). اخلاق حافظ فعالیت‌های بشر از میل و گرایش به هرگونه کج‌روی است (موریس، ۲۰۱۱). اخلاق در لغت جمع واژه خلق و به معنای خوی‌هاست (ساداتی‌زاده و مسعودی، ۱۳۹۴). همچنین اخلاق در لغت به معنای «سرسشت و سنجیه» است و در اصطلاح، صفات و هیئت‌های پایدار در نفس است که موجب صدور افعالی متناسب با آنها به طور خودجوش و بدون نیاز به تفکر و تأمل از انسان می‌شوند (برادران و همکاران، ۱۳۹۸). همچنین اخلاق را به مجموعه‌ای از صفات روحی و باطنی انسان تعریف کرده‌اند که به صورت اعمال و رفتاری که از خلیات درونی انسان ناشی می‌شود، بروز ظاهری می‌یابد (تولایی، ۱۳۸۸؛ به نقل از: غلام‌پور و همکاران، ۱۳۹۸). امروزه توجه به تربیت اخلاقی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

تربیت از ریشه ربو و یا ربّ اشتقاق یافته است. ربّو در لغت به معنای فزونی و زیادتی است و بر این اساس تربیت که مصدر باب تفعیل است به معنای زیاد کردن، افزودن، نمو دادن، پرورش دادن و فراهم آوردن موهبت رشد شییی است (بهشتی، ۱۳۹۷، ص ۳۱). امیل دورکیم، تربیت را فن اجتماعی گردانیدن انسان‌ها که به وسیله بزرگ‌ترها در حق افراد کوچک‌تر صورت می‌گیرد تعریف می‌کند، ژان ژاک روسو، تربیت را رشد نیروهای طبیعی و فردی طفل می‌داند که آموزش و پرورش باید خود را با قوای طبیعی و استعدادهای ذاتی و متفاوت کودکان سازگار سازد (صمدی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۶۳).

جان استوارت میل، تربیت را بر هر تأثیری که آدمی در معرض آن است، اعم از اینکه منشأ آن اشیا، اشخاص یا جامعه باشد، اطلاق می‌کند، روان‌شناس فرانسوی هانری ژولی تربیت را مجموعه تلاش‌هایی تعبیر می‌کند که هدف آنها برخوردار ساختن فرد از همه قوایش و آماده کردن او برای استفاده صحیح از آنها باشد (شکوهی، ۱۳۹۸، ص ۲۶).

به نظر کانت، عمیق‌ترین بخش تعلیم و تربیت، تربیت اخلاقی است و تربیت اخلاقی را آخرین و عالی‌ترین سطح تربیت می‌دانست و معتقد بود با انجام آن، کار تعلیم و تربیت به پایان می‌رسد (کانت، ۱۳۷۹، ص ۲۳۲).

آموزش و پرورش متشکل از مجموعه‌ای عوامل شامل معلم، دانش آموز، محتوای آموزشی، وسایل کمک‌آموزشی، برنامه‌ریزان و طراحان آموزشی است که در جهت تحقق اهداف در نظر گرفته شده، فعالیت می‌کنند (عسکری رباطی و خلیلی کلاکی، ۱۳۹۹). آموزش و پرورش، نسبت به سرنوشت، رشد و تکامل موفقیت‌آمیز و جایگاه فرد در جامعه علاقه مند است و انتظار دارد فرد در جوانب گوناگون، اعم از ابعاد شناختی، کسب مهارت و توانایی و نیز در ابعاد شخصیتی، عاطفی و رفتاری چنان که باید، پیشرفت کند و تعالی یابد (دارابی عمارتی و شفیع، ۱۴۰۰). یکی از مسائل مهم در آموزش و پرورش که باید مورد توجه جدی قرار گیرد، تربیت اخلاقی است. در اسناد سازمان آموزش و پرورش اشاراتی به این مقوله شده است. در «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰)»، تربیت اخلاقی به

عنوان یکی از مأموریت‌های نظام تربیت رسمی قلمداد شده است. همچنین در «سند برنامه درسی ملی ایران (۱۳۹۱)» نیز اخلاق، شایستگی پایه مطرح شده است. تربیت اخلاقی به عنوان یک وظیفه مشترک و همگانی در جامعه از سوی گروه و نهادهای مختلف مورد پیگیری قرار می‌گیرد (آرتور و همکاران، ۲۰۱۷). تربیت اخلاقی همواره یکی از دغدغه‌های والدین، مربیان، پژوهشگران و آحاد افراد جامعه بوده است، برای اینکه فقط در صورت رشد تربیتی سالم، زمینه‌های ایجاد رشد جامعه فراهم می‌شود (کلاسن و همکاران، ۲۰۱۶) و از سویی تربیت اخلاقی تأثیرات مثبت چندگانه‌ای در فرایندهای رشد مختلفی مانند استدلال در سطوح پیچیده و افزایش تفاهم بین فرهنگی دارد (فریسانچو و دلگادو، ۲۰۱۸). تربیت اخلاقی همواره یکی از اهداف اصلی و پایدار در نظام‌های آموزش دنیا بوده است (کریستجانسون، ۲۰۱۶) و آموزش اخلاقیات و ارزش‌ها به عنوان یک مسئولیت مهم و سنگین بر دوش نظام‌های آموزشی و تربیتی جهان احساس می‌شود (بیشوف، ۲۰۱۶). همچنین تربیت اخلاقیات در جامعه از مهم‌ترین آرمان‌های بشری است و آموزش رسمی فرصتی مناسب برای بستر اخلاقیات در جامعه است (برایان و برستو، ۲۰۱۸). تربیت اخلاقی بخشی از برنامه تربیتی انسان است که ضامن شکوفایی استعداد‌های علمی و عملی اخلاقی است و پرورش شخصیتی آراسته به فضایل اخلاقی را امکان‌پذیر می‌سازد. تربیت اخلاقی یکی از مسائل مهم تعلیم و تربیت معاصر است که منجر به تقویت شناخت اخلاقی، الزام به اجرای آن و ارتقای عملی متریان به لحاظ اخلاقی‌مداری می‌گردد (موسی‌پور و همکاران، ۱۳۹۷). تربیت اخلاقی فرایند به‌کارگیری شیوه‌هایی جهت شکوفاسازی، تقویت و ایجاد صفات، رفتار و آداب مطلوب اخلاقی و از بین بردن صفات، رفتارها و آداب غیراخلاقی در خود انسان یا دیگری است (سرمد، ۱۳۸۹؛ به نقل از: انصاری و محسنی‌پور، ۱۳۹۷).

برانگیختن، فراهم ساختن و به‌کار بستن سازوکارهای آموزشی و پرورشی در جهت دریافت گزاره‌های اخلاقی، شناختن و شناساندن فضایل و ذایل و زمینه‌سازی برای ایجاد نگرش و روی آوردن به اخلاق حسنه و تقید و پایبندی و عینیت دادن ارزش‌های اخلاقی به منظور رسیدن به سعادت و کمال جاودانه، تربیت اخلاقی نام دارد (ایزدی و همکاران، ۱۴۰۰).

تربیت اخلاقی شامل رهبری فراگیر از یک حالت انحرافی به سطحی است که در آن فراگیر ارزش خود را کشف کرده و تبدیل به یک عضو کامل جامعه می‌شود (کان استنزاک، ۲۰۱۶).

این مهم در ادیان توحیدی و از جمله دین اسلام نیز جایگاه ویژه‌ای دارد، به طوری که خداوند متعال در سوره شمس پس از یازده سؤگند بی‌دری تأکید می‌فرماید که رستگاری و خوشبختی بشر قطعاً در گرو آراسته شدن به فضایل اخلاقی است (شمس: ۹). بنا بر آیات قرآن کریم مانند (آل عمران: ۶۴) و همچنین روایات متعدد از رسول اکرم ﷺ و ائمه اطهار علیهم‌السلام تربیت اخلاقی بزرگ‌ترین هدف بعثت پیامبران بوده است. بر همین اساس، دین مبین اسلام با ارائه غنی‌ترین معارف الهی، صاحب گسترده‌ترین نظام اخلاقی و به تبع آن، تربیت اخلاقی است (ناطق و همکاران، ۱۴۰۰).

پژوهش‌های مختلفی در راستای تربیت اخلاقی انجام شده است که هریک جنبه‌ای را مورد توجه قرار داده‌اند. در اینجا پژوهش‌هایی که ارتباط نزدیک با پژوهش حاضر را دارند بیان می‌شود:

استینسون (۲۰۱۶) در پژوهشی به ارائه مدلی برای تربیت اخلاقی و زیبایی‌شناسی در برنامه‌درسی پرداخت. در یافته‌های تحقیق بر رابطه بین ادراک و جهان بزرگ‌تر تأکید شده است و ایجاد حس از واقعیت بودن یک فرد در جهان به عنوان اصلی در تربیت اخلاقی به نگرانی‌های اخلاقی در برنامه‌درسی پاسخ می‌دهد.

سیگیو (۲۰۱۷) در پژوهشی به ارائه مدل یکپارچه‌سازی برنامه‌درسی مدرسه با آموزش و پرورش اخلاقی و فکری پرداخت. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است یکپارچه‌سازی برنامه‌درسی در مدرسه به رشد اخلاق در دانش‌آموزان کمک می‌کند.

محمدباقر و تقوی (۱۴۰۱) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی براساس میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی» مؤلفه‌های سخن نیکو گفتن، وطن‌دوستی، پرهیزگاری و تقوا، قناعت، نکوهش هوا و هوس‌های نفسانی، کرامت انسانی و عزت نفس، محبت و مهرورزی، صبر و بردباری، دوری از تکبر و خودپسندی و طبیعت‌شناسی را برگزیدند. دریافتند که در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی به مؤلفه‌های طبیعت‌شناسی و محبت و مهرورزی بیشترین توجه و به مؤلفه نکوهش هوا و هوس نفسانی توجه نشده و نمود عینی ندارد. در پایه ششم نیز مؤلفه‌های وطن‌دوستی و طبیعت‌شناسی بیشترین نمود و صبر و بردباری کمترین نمود را دارند. در مجموع باید گفت که تأکید کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی در وهله اول متناسب با شرایط سنی دانش‌آموزان، بر پرورش روحیه عاطفی و آشنایی با طبیعت بوده و پرورش مهارت‌های کنترل هوا و هوس نفسانی از اولویت دوم و کمتری برخوردار است.

ناطق و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان «بررسی محتوای کتاب‌های درسی قرآن دوره متوسطه اول براساس شاخص‌های رویکرد اسلامی در تربیت اخلاقی» بیان نموده‌اند که یافته‌ها حاکی از توزیع نامتوازن شاخص‌های رویکرد اسلامی در تربیت اخلاقی در محتوای کتاب‌های نامبرده است؛ به طوری که بیشترین ضریب اهمیت مربوط به شاخص امر به معروف و کمترین ضریب اهمیت مربوط به شاخص‌های توجه به تمایلات فطری انسانی، خودسازی، خودشکوفایی، خودشناسی، انتخاب آگاهانه و فعل ارادی است.

مرادی و غلامپور (۱۳۹۹) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای کتب فارسی دوره دوم ابتدایی براساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی» دریافتند که در کتب یادشده، به طور نامتعادل به این مؤلفه‌ها پرداخته شده است. بیشترین فراوانی در جمع سه واحد تحلیل به آموزش به‌کارگیری معیارهای عقلانی و دینی در ارزیابی‌ها و کمترین فراوانی به آموزش قوانین و مقررات مربوط است.

غلامپور و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای کتب هدیه‌های آسمانی دوره دوم ابتدایی براساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی» دریافتند که به طور نامتعادل به این مؤلفه‌ها در کتاب‌های پایه‌های مذکور پرداخته شده است. آموزش همکاری و راهکارهای حفظ دوستی، دارای بیشترین فراوانی و آموزش به‌کارگیری معیارهای عقلانی و دینی در ارزیابی و توانایی تصمیم‌گیری، در موقعیت‌های اخلاقی دارای کمترین فراوانی است.

نفر و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی و فارسی (خوانداری) و هدیه‌های آسمان و علوم تجربی پایه پنجم و ششم ابتدایی براساس مفاهیم اخلاقی» دریافتند که چیدمان مفاهیم اخلاقی در کتب درسی مورد توجه قرار نگرفته است و از میان ۱۲ مفهوم اخلاقی، تنها «تفکر»، «رفتار نیک» و «همکاری» مورد توجه قرار گرفته است و سایر مفاهیم از نظر تعداد تکرار و تنوع چیش در پایه‌های مختلف فاقد کارایی لازمند.

عبدالرحیمیان و دارابی (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی» دریافتند که مؤلفه مربوط به تفکر و تعقل با ۵۶ مورد، بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. در **هدیه‌های آسمان**، کمترین مقدار، مربوط به مؤلفه‌های صداقت و نظم است و انضباط نیز بدون فراوانی است. در محتوای این کتاب، به برخی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی کمتر توجه شده و یا اصلاً توجه نشده است. به عبارت دیگر، این کتاب مؤلفه‌های تربیت اخلاقی را به یک نسبت پوشش نداده است. نظام آموزشی کشور ایران، نظامی مبتنی بر معلم و کتاب درسی است. کتاب درسی از جمله عناصر مهم در آموزش و برنامه درسی است که باید از نظر محتوایی دارای اعتبار باشد و به گونه‌ای تنظیم گردد که به جای انتقال دانش به ذهن فراگیر، وی را در جریان یادگیری قرار دهد (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۸).

دوره ابتدایی اولین سطح آموزش رسمی به عنوان شکلی از آموزش برای دانش‌آموزان است (معصومی‌نژاد و شامی، ۱۴۰۰، به نقل از: ساریپا و ویدیاستوتی، ۲۰۲۰). هدف این دوره از آموزش قادر ساختن فراگیران به یادگیری، درک استعدادها و بالقوه خود به طور کامل و مشارکت معنادار در جامعه است (معصومی‌نژاد و شامی، ۱۴۰۰، به نقل از: فاروق و کای، ۲۰۱۶). مقطع ابتدایی جایگاه بسیار مهم و قابل توجهی در فرایند تعلیم و تربیت دانش‌آموزان و تکوین شخصیت آنها دارد، این مقطع به عنوان پیشتاز، مبنای مشاور برای ادامه مسیر تحصیل محسوب می‌گردد (رحیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵)؛ بنابراین ضروری است که برنامه‌های درسی این مقطع به‌ویژه کتب درسی آن پیوسته مورد ارزشیابی، بازبینی و تجدیدنظر قرار گیرد. برنامه درسی دوره ابتدایی شامل تجاری است که کودکان از طریق آن به خود شکوفایی می‌رسند و در همان زمان یاد می‌گیرند در ساختن جامعه خوب، کشور خوب و برای بهتر زیستن همگان مشارکت کنند (تقی‌پور ظهیر، ۱۴۰۰، ص ۲۲-۲۳). یکی از دروس مهم و کلیدی در مقطع ابتدایی **هدیه‌های آسمان** است. هدف اساسی هر نظام آموزشی این است که مهارت‌های لازم را به افراد ارائه کند تا بتوانند به عنوان عضوی مفید، نقش موثری در جامعه ایفا کنند. با توجه به ویژگی‌های جامعه امروز، کتاب درسی **هدیه‌های آسمان** در ارائه این مهارت‌ها سهم بسزایی دارد.

هدف اصلی این پژوهش، بررسی و تحلیل محتوای کتاب **هدیه‌های آسمان** پایه دوم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی است. همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از روش «آنتروپی شانون» استفاده شده است.

۱. روش‌شناسی پژوهش

هدف این پژوهش، بررسی و تحلیل محتوای کتاب *هدیه‌های آسمان* پایه دوم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی است. پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و جامعه پژوهش، محتوای کتاب درسی *هدیه‌های آسمان* پایه دوم ابتدایی است. در این مطالعه از روش تحلیل محتوا و از روش «آنتروپی شانون» برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در محتوای کتاب درسی *هدیه‌های آسمان* پایه دوم ابتدایی استفاده شده است. آنتروپی در تئوری اطلاعات، شاخصی است برای اندازه‌گیری عدم اطمینان که به وسیله یک توزیع احتمال بیان می‌شود (عظیمی، ۱۳۹۹). در روش آنتروپی شانون به مؤلفه‌هایی که دارای فراوانی بیشتر و توزیع هدفمند می‌باشند، ضریب اهمیت بالاتری تعلق می‌گیرد. نکته ضمنی اینکه، صرف فراوانی زیاد نمی‌تواند دال بر ضریب اهمیت بالا باشد. این روش به گونه‌ای است مؤلفه‌هایی که فراوانی بالا دارند، اما توزیع ناهمسان و نامتناوب دارند، در مقایسه با مؤلفه‌هایی که دارای فراوانی کمتر، اما توزیع متناوب و همسان دارند، ضریب اهمیت پائینی کسب خواهند کرد (سبحانی نژاد و همکاران، ۱۳۹۴). تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش آنتروپی شانون به شرح ذیل انجام می‌شود:

مرحله اول: تبدیل داده‌ها به داده‌های بهنجار. برای این کار فراوانی هر مورد را بر مجموع فراوانی همان ستون تقسیم می‌کنیم.

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (i = 1.2.3. \dots . m, j = 1.2. \dots . n)$$

شماره مؤلفه = j شماره پاسخگو = i هنجار شده ماتریس فراوانی = P

تعداد مؤلفه = n تعداد پاسخگو = m فراوانی مؤلفه = F

مرحله دوم: پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش آنتروپی شانون، مقدار بار اطلاعاتی (E_j) محاسبه می‌شود.

$$E_j = -K \sum_{i=1}^m [P_{ij} \ln P_{ij}] \quad (i = 1.2.3. \dots . m, j = 1.2. \dots . n)$$

$$K = \frac{1}{\ln M}$$

شماره پاسخگو = i تعداد پاسخگو = m بار اطلاعاتی = E_j

لگاریتم = \ln شماره مؤلفه = j هنجار شده ماتریس فراوانی = P

تعداد مؤلفه = n

مرحله سوم: در مرحله سوم ضریب اهمیت با استفاده از فرمول مرحله سوم روش آنتروپی شانون محاسبه می‌شود.

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^m E_j}$$

شماره مؤلفه = j بار اطلاعاتی = E_j ضریب اهمیت = W_j

تعداد مؤلفه = n

۲. یافته‌های پژوهش

جدول ۱: توزیع فراوانی مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی

مؤلفه‌ها	زیرمؤلفه‌ها	فراوانی زیرمؤلفه‌ها	فراوانی مؤلفه‌ها
دینداری	توحید	۴	۱۴۷
	پرستش	۹	
	دین اسلام	۷	
	قرآن	۲	
	آغاز سخن با نام خدا	۵	
	آذان	۸	
	مسجد	۱۵	
	نماز	۴۰	
	وضو	۱۲	
	رکوع	۴	
	قنوت	۱	
	سجده	۴	
	تشهد	۳	
	توکی و تبری	۶	
	دعا	۲۱	
عادات خوب	هدایت به راه راست	۴	۱۴۳
	روزه	۲	
	سلام دادن	۳۳	
	خوش حالی	۱۴	
	خنده	۱۵	
	بخشندگی	۳	
	مهربانی	۲۸	
	شکرگزاری	۱۳	
	هدیه	۱۰	
	اطاعت	۱	
	کارهای خوب	۵	
	محبت	۲	
	امانت‌داری	۱	
	اطعام‌دادن	۸	
	شجاعت	۲	
خوش اخلاقی	۳		
مشورت‌کردن	۱		
راستگویی	۴		
همدلی	کمک به نیازمندان	۹	۱۷
	فقیرنوازی	۵	
	یتیم‌نوازی	۳	
تفکر و تعقل	تفکر کردن	۴	۴
	نظم و انضباط	پاکیزگی	۹
شستن دست‌ها		۴	
احترام	احترام کردن	۴	۴

براساس جدول (۱)، از میان مؤلفه‌های تربیت اخلاقی تحلیل شده، بیشترین توجه به مؤلفه دینداری با ۱۴۷ فراوانی و کمترین توجه به مؤلفه‌های تفکر و تعقل و احترام با ۴ فراوانی تعلق دارد. در این مطالعه از روش «آنتروپی شانون» برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی استفاده شده است.

جدول ۲: داده‌های بهنجار شده زیرمؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی

مؤلفه‌ها	زیرمؤلفه‌ها	داده‌های بهنجار زیرمؤلفه‌ها
دین‌داری	توحید	۰/۰۲۷
	پرستش	۰/۰۶۲
	دین اسلام	۰/۰۴۸
	قرآن	۰/۰۱۳
	آغاز سخن با نام خدا	۰/۰۳۴
	اذان	۰/۰۵۵
	مسجد	۰/۱۰۳
	نماز	۰/۲۷۵
	وضو	۰/۰۸۲
	رکوع	۰/۰۲۷
	قنوت	۰/۰۰۶
	سجده	۰/۰۲۷
	تشهد	۰/۰۲۰
	تولی و تبری	۰/۰۴۱
	دعا	۰/۱۴۴
	هدایت به راه راست	۰/۰۲۷
روزه	۰/۰۱۳	
عادات خوب	سلام دادن	۰/۲۳۰
	خوش‌حالی و ملامت‌انگیزی و ملامت‌خوردن	۰/۰۹۷
	خنده	۰/۱۰۴
	بخشنده‌گی	۰/۰۲۰
	مهربانی	۰/۱۹۵
	شکرگزاری	۰/۰۹۰
	هدیه	۰/۰۶۹
	اطاعت	۰/۰۰۶
	کارهای خوب	۰/۰۳۴
	محبت	۰/۰۱۳
	امانت‌داری	۰/۰۰۶
	اطعام‌دادن	۰/۰۵۵
	شجاعت	۰/۰۱۳
	خوش اخلاقی	۰/۰۲۰
مشورت‌کردن	۰/۰۰۶	
راستگویی	۰/۰۲۷	
همدلی	کمک به نیازمندان	۰/۵۲۹

۰/۲۹۴	فقیر نوازی	
۰/۱۷۶	یتیم نوازی	
۱	تفکر کردن	تفکر و تعقل
۰/۶۹۲	پاکیزگی	نظم و انضباط
۰/۳۰۷	شستن دست‌ها	
۱	احترام کردن	احترام

پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش آنتروپی شانون، مقدار بار اطلاعاتی (E_j) به دست می‌آید که در جدول (۳) آورده شده است. در مرحله سوم ضریب اهمیت با استفاده از فرمول مرحله سوم روش آنتروپی شانون محاسبه شده که مقدار آنها نیز در جدول (۳) آمده است.

$$K = 0/352$$

جدول ۳: مقدار بار اطلاعاتی (E_j) و ضریب اهمیت (W_j) مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی

مؤلفه‌ها	مقدار بار اطلاعاتی (E_j)	مقدار ضریب اهمیت (W_j)
دینداری	۰/۸۸۴	۰/۳۹۴
عادات خوب	۰/۷۸۸	۰/۳۵۱
همدلی	۰/۳۵۳	۰/۱۵۷
تفکر و تعقل	*	*
نظم و انضباط	۰/۲۱۷	۰/۰۹۶
احترام	*	*

نتایج جدول (۳) نشان می‌دهد که در کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه دینداری (۰/۳۹۴) و کمترین آنها مربوط به مؤلفه‌های تفکر و تعقل و احترام (۰) است.

بحث و نتیجه‌گیری

اخلاق یکی از اساسی‌ترین و زیربنایی‌ترین اهداف نزد خانواده‌ها، نظام آموزشی و اجتماع است که دلیل آن ایجاد نسلی شایسته در خانواده و داشتن جامعه‌ای پویا و کارآمد است. یکی از مسائل مهم در آموزش و پرورش که باید مورد توجه جدی قرار گیرد، تربیت اخلاقی است؛ برای اینکه آموزش و پرورش نقش مهمی در تربیت اخلاق مدار در دوران کودکی و بعد از آن ایفا می‌کند و سبب رشد شخصیت دانش‌آموزان، نگرش و آگاهی آنان می‌شود. از جمله عناصر مهم در آموزش و برنامه‌درسی، کتب درسی است که نقش مهمی در ساختار و فعالیت‌های روزمره تدریس در کلاس درس ایفا می‌نمایند. هدف اساسی هر نظام آموزشی این است که مهارت‌های لازم را به افراد ارائه کند تا بتوانند به عنوان عضوی مفید، نقش موثری در جامعه ایفا کنند. با توجه به ویژگی‌های جامعه امروز، کتاب درسی هدیه‌های آسمان در ارائه این مهارت‌ها سهم بسزایی دارد؛ بنابراین هدف این پژوهش، بررسی و تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی است؛ همچنین در این مطالعه از روش تحلیل محتوا و از روش «آنتروپی شانون» برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش نشان داد که در کتاب *هدیه‌های آسمان* پایه دوم ابتدایی بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه دینداری (۰/۳۹۴) و کمترین آنها مربوط به مؤلفه‌های تفکر و تعقل و احترام (۰) بوده است. با توجه به یافته‌های پژوهش در محتوای این کتاب، به برخی از مؤلفه‌های تربیت اخلاقی کمتر توجه شده است.

با توجه به پژوهش‌های صورت گرفته، محمدباقر و تقوی (۱۴۰۱) دریافتند که تأکید کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی در وهله اول متناسب با شرایط سنی دانش‌آموزان، بر پرورش روحیه عاطفی و آشنایی با طبیعت بوده و پرورش مهارت‌های کنترل هوی‌وهوس نفسانی از اولویت دوم و کمتری برخوردار است. ناطقی و همکاران (۱۴۰۰) بیان نموده‌اند که یافته‌ها حاکی از توزیع نامتوازن شاخص‌های رویکرد اسلامی در تربیت اخلاقی در محتوای کتاب‌های نامبرده است؛ به گونه‌ای که بیشترین ضریب اهمیت مربوط به شاخص امر به معروف و کمترین ضریب اهمیت مربوط به شاخص‌های توجه به تمایلات فطری انسانی، خودسازی، خودشکوفایی، خودشناسی، انتخاب آگاهانه و فعل ارادی است. مرادی و غلامپور (۱۳۹۹) در تحلیل محتوای کتب فارسی دوره دوم ابتدایی براساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی دریافتند که در کتب یادشده، به طور نامتعادل به این مؤلفه‌ها پرداخته شده است. بیشترین فراوانی در جمع سه واحد تحلیل به آموزش به‌کارگیری معیارهای عقلانی و دینی در ارزیابی‌ها و کمترین فراوانی به آموزش قوانین و مقررات مربوط است. غلامپور و همکاران (۱۳۹۸) در تحلیل محتوای کتب هدیه‌های آسمانی دوره دوم ابتدایی براساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی دریافتند که به طور نامتعادل به این مؤلفه‌ها در کتاب‌های پایه‌های مذکور پرداخته شده است. آموزش همکاری و راهکارهای حفظ دوستی، دارای بیشترین فراوانی و آموزش به‌کارگیری معیارهای عقلانی و دینی در ارزیابی و توانایی تصمیم‌گیری، در موقعیت‌های اخلاقی دارای کمترین فراوانی است. نصر و همکاران (۱۳۹۸) در تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی و فارسی (خوانداری) و *هدیه‌های آسمان* و علوم تجربی پایه پنجم و ششم ابتدایی براساس مفاهیم اخلاقی دریافتند که چیدمان مفاهیم اخلاقی در کتب درسی مورد توجه قرار نگرفته است و از میان دوازده مفهوم اخلاقی، تنها «تفکر»، «رفتار نیک» و «همکاری» مورد توجه قرار گرفته است و سایر مفاهیم از نظر تعداد تکرار و تنوع چینش در پایه‌های مختلف فاقد کارایی لازم هستند. عبدالرحیمیان و دارابی (۱۳۹۷) در تحلیل محتوای کتاب *هدیه‌های آسمان* پایه پنجم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی دریافتند که مؤلفه مربوط به تفکر و تعقل با ۵۶ مورد، بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. در *هدیه‌های آسمان*، کمترین مقدار، مربوط به مؤلفه‌های صداقت و نظم است و انضباط نیز بدون فراوانی است. در محتوای این کتاب، به برخی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی کمتر توجه شده و یا اصلاً توجه نشده است. به عبارت دیگر، این کتاب مؤلفه‌های تربیت اخلاقی را به یک نسبت پوشش نداده است.

بنابراین توجه به مؤلفه‌های اخلاقی و آموزش آن به دانش‌آموزان دوره ابتدایی، می‌تواند نگرش‌ها، عادت‌ها و رفتارهای مناسبی را در آنان ایجاد نماید و ارزش‌های اخلاقی و معنویت را در وجودشان نهادینه سازد. طبق داده‌های به‌دست‌آمده توسط محققان پیشنهاد می‌شود، در پژوهش‌های بعدی به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی *هدیه‌های آسمان* سایر پایه‌های ابتدایی بر مبنای میزان تأکید به مؤلفه‌های اخلاقی پرداخته شود.

منابع

- انصاری، مریم و محمدصادق محسنی‌پور، ۱۳۹۷، «بررسی دیدگاه دبیران دوره متوسطه پیرامون فرصت‌ها و تهدیدهای تربیت اخلاقی در نظام آموزشی»، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ش ۳ (۱)، ص ۷-۳۰.
- ایزدی، مهشید و همکاران، ۱۴۰۰، «تبیین روش تربیت اخلاقی کودک در هفت سال دوم براساس تعالیم اسلامی»، *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ش ۲۹ (۵۰)، ص ۲۷۹-۲۹۹.
- برادران، ابوالقاسم و همکاران، ۱۳۹۸، «تربیت اخلاقی علامه طباطبائی با تأکید بر مبانی، هدف، محتوا، روش و ارزشیابی»، *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ش ۲۷ (۴۳)، ص ۵۷-۷۶.
- بهشتی، محمد، ۱۳۹۷، *مبانی تربیت از دیدگاه قرآن*، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- تقی‌پور ظهیر، علی، ۱۴۰۰، *برنامه‌ریزی درسی برای مدارس ابتدایی در هزاره سوم*، تهران، آگه.
- دارابی عمارتی، عابدین و مریم شفیعی، ۱۴۰۰، «طراحی برنامه درسی سازنده‌گرا و تأثیر آن بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی در درس علوم تجربی»، *آموزش پژوهی*، ش ۷ (۲۷)، ص ۲۷-۴۹.
- دهقانی، شهلا و کیوان بلندهمتان، کیوان، ۱۳۹۶، «جایگاه ادبیات داستانی در تربیت اخلاقی دوره ابتدایی»، *نظریه و عمل در برنامه درسی*، ش ۵ (۱۰)، ص ۵-۳۲.
- رحیم‌زاده، شادی و همکاران، ۱۳۹۵، «تحلیل محتوای کتاب علوم تجربی پنجم ابتدایی براساس روش ویلیام رومی و فرمول خوانایی فرای»، *دز: کنفرانس جهانی روانشناسی و علوم تربیتی، حقوق و علوم اجتماعی در آغاز هزاره سوم*، شیراز.
- ساداتی‌زاده، سیدسجاد و جهانگیر مسعودی، ۱۳۹۴، «ابطه اخلاق و سیاست»، *اخلاق در علوم و فناوری*، ش ۱۰ (۳)، ص ۱۹-۲۸.
- سبحانی‌نژاد، مهدی و همکاران، ۱۳۹۴، «تحلیل میزان توجه به مؤلفه‌های شهداء و ایثارگران دفاع مقدس در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی»، *پژوهش‌های آموزش و یادگیری*، ش ۱۲ (۱)، ص ۲۱۱-۲۳۴.
- سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران*، ۱۳۹۱، تهران، دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*، ۱۳۹۰، تهران، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- شکوهی، غلامحسین، ۱۳۹۸، *مبانی و اصول آموزش و پرورش*، مشهد، آستان قدس رضوی.
- صمدی، مریم و همکاران، ۱۳۹۸، *اصول و فلسفه تعلیم و تربیت*، تهران، مدرسان شریف.
- عبدالرحیمیان، شهرزاد و شکوفه دارابی، ۱۳۹۷، «تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی»، *مطالعات تربیتی و اجتماعی قرآن و عترت*، ش ۱ (۲)، ص ۷۷-۸۸.
- عسکری رباطی، غلامحسین و زری خلیلی کلاکی، ۱۳۹۹، «تحلیل محتوای کتاب ریاضی پایه هفتم با تکنیک ویلیام رومی، عوامل خلاقیت گیلفورد و حیطة شناختی اندرسون»، *پویش در آموزش علوم پایه*، ش ۶ (۲۱)، ص ۱۰-۲۳.
- عظیمی، محمد، ۱۳۹۹، «تحلیل محتوای کتاب‌های آموزش قرآن کل دوره ابتدایی براساس مؤلفه‌های نظام سلامت»، *اسلام و سلامت*، ش ۵ (۲)، ص ۳۱-۴۱.
- غلام‌پور، میثم و همکاران، ۱۳۹۸، «تحلیل محتوای کتب هدیه‌های آسمانی دوره دوم ابتدایی براساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی»، *معرفت اخلاقی*، ش ۲۵، ص ۸۳-۹۳.
- کانت، امانوئل، ۱۳۷۹، *تعلیم و تربیت: اندیشه‌هایی درباره آموزش و پرورش*، ترجمه غلامحسین شکوهی، دانشگاه تهران.
- محمدباقر، راحله و زهره تقوی، ۱۴۰۱، «تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی براساس میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی»، *پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی*، ش ۲ (۲)، ص ۸۱-۱۰۶.
- مرادی، پیروز و میثم غلام‌پور، ۱۳۹۹، «تحلیل محتوای کتب فارسی دوره دوم ابتدایی براساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی»، *اخلاق*، ش ۱۶ (۴۰)، ص ۱۷۵-۱۹۸.
- معصومی‌نژاد، رضا و دل‌انگیز شامی، ۱۴۰۰، «الگوی یادگیری خلاقیت مشارکتی: یک مطالعه تحلیلی از برنامه‌درسی علوم دوره ابتدایی»، *پویش در آموزش علوم پایه*، ش ۷ (۲۵)، ص ۹۱-۱۱۸.

- موسی پور، نعمت‌الله و همکاران، ۱۳۹۷، «شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های تربیت اخلاقی با رویکرد اجتماعی در دوره ابتدایی و ارائه مدل مفهومی»، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ش ۳ (۲)، ص ۱۱۷-۱۴۲.
- ناطق، فائزه و همکاران، ۱۴۰۰، «بررسی محتوای کتاب‌های درسی قرآن دوره متوسطه اول براساس شاخص‌های رویکرد اسلامی در تربیت اخلاقی»، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ش ۶ (۲)، ص ۸۸۷-۱۰۸.
- نفر، زهرا و همکاران، ۱۳۹۸، «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی و فارسی (خوانداری) و هدیه‌های آسمان و علوم تجربی پایه پنجم و ششم ابتدایی براساس مفاهیم اخلاقی»، *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*، ش ۵ (۲)، ص ۶۸-۷۹.
- یوسفی، محمدجواد و همکاران، ۱۳۹۸، «ارزیابی خوانایی و قابلیت فهم کتاب جغرافیای کاربردی (۳) پایه دوازدهم رشته انسانی با استفاده از شاخص‌های فلش، فرای و گابینگ»، *آموزش پژوهی*، ش ۵ (۲۰)، ص ۲۵-۴۲.
- Arthur, J., Kristjánsson, K., Harrison, T., Sanderse, W., Wright, D., 2017, *Teaching Character and Virtue in Schools*, London, Routledge.
- Bischoff, K., 2016, "The Civic Effects of Schools: Theory and Empirics", *Theory and Research in Education*, N. 14 (1), p. 91-106.
- Bryan, H., & Burstow, B., 2018, "Understanding ethics in school - based research", *Professional Development in Education*, N. 44 (1), p. 107- 119.
- Frisancho, S., & Delgado, G.E., 2018, "Moral education as intercultural moral Education", *Intercultural Education*, N. 29 (1), p. 18-39.
- Klaassen, C. A., Osguthorpe, R. D., & Sanger, M. N., 2016, *Teacher Education as a Moral Endeavor, In International Handbook of Teacher Education*, Springer, Singapore.
- Konstańczak, S., 2016, "Concepts of moral education in Poland", *Ethics & Bioethics*, N. 6 (1-2), p. 59-68.
- Kristjánsson, K., 2016, *Aristotelian Character Education*, London, Routledge.
- Morris, L., & Wood, G., 2011, "A model of organizational ethics education", *European Business Review*, N. 23 (3), p. 274-286.
- Nieuwazny, J., Nowakowski, K., Ptaszynski, M., Masui, F., Rzepka, R., Araki, K., 2021, "Does change in ethical education influence core moral values? Towards history- and culture-aware morality model with application in automatic moral reasoning", *Cognitive Systems Research*, N. 66, p. 89-99.
- Segev, A., 2017, "Does classic school curriculum contribute to morality? Integrating school curriculum with moral and intellectual education", *Educational Philosophy and Theory*, N. 49 (1), p. 89-98.
- Stinson, S. W., 2016, *Curriculum and the Morality of Aesthetics, Embodied Curriculum Theory and Research in Arts Education*, Springer, International Publishing.